

KUNSZERY GYULA :

JÓZSEF ATTILA ISMERETLEN VERSKÉZIRATAI

Birtoklójuk szívességéből *József Attilának* eredeti verskéziratai kerültek kezünkbe, melyek között egy eddig még közre nem bocsátott költemény is van. A kéziratok megőrzője és évtizedeken át tulajdonosa: *Dr. Lábán Antalné*, a bécsi Collegium Hungaricum egykori igazgatójának jelenleg Budán élő özvegye. (A kéziratokat időközben megszerezte a Petőfi Irodalmi Múzeum.) — Hogy miként kerültek ezek a kéziratok a Lábán-család birtokába, arra némi fény derül a leghiteltérdemlőbb tanúnak, magának a költőnek 1937-ben írt „Curriculum vitae”-jéből, amelyben ezt írja 1925/26-ban Bécsben eltöltött életszakaszáról: „Bécsbe mentem, beiratkoztam az egyetemre s abból éltem, hogy a Rathaus-Keller bejáratánál újságot árultam és a Bécsi Magyar Akadémikusok helyiségeit takarítottam. Lábán Antal igazgató, mikor tudomást szerzett rólam, ezt megszüntette, ebédet adott a Collegium Hungaricumban s tanítványokhoz juttatott: Hajdú Zoltánnak, az Angol-Osztrák Bank vezérigazgatójának két fiát tanítottam.”¹ (Ehhez hozzá kell fűznünk, hogy a bécsi magyar akadémikusok — azaz: főiskolai hallgatók — egyesülete és a Collegium Hungaricum, az állami ösztöndíjasok kollégiuma, két különálló intézmény volt, csak az épületük volt közös: az egykori magyar gárda-palota.)

Tehát minden bizonnyal ennek a személyes kapcsolatnak a révén kerültek a szóban forgó kéziratok Lábán Antalhoz; a költő talán hálájának kifejezéséeként, vagy mintegy bemutatkozásul, vagy emlékül adta át ezeket neki. Erre vall, hogy a versek nem első fogalmazványok, hanem kalligrafikusan letisztázott újra-másolások, s az ajándék-kötegekben keletkezésük szempontjából különböző időpontú — 1925-ös és 1926-os — versek szerepelnek. A leírás és ajándékozás legkorábbi időpontját — az egyik versnek (l. alább) egy más eredetű kéziratán feltüntetett 1926. március 29-es dátumából következtetve — 1926. áprilisára tehetjük. — További sorsukat illetően elég annyit mondanunk, hogy ezeket a verskéziratokat Lábán Antalnak a költészet iránt fogékony lelkületű özvegye férje halála után is — sok viszontagság közepette — becses ereklyeként mindmáig híven megőrizte.

Ennyit a kéziratok történetéről. Maga a kézirat-fűzér három darab egymásba illesztett páros ívű 33,5×20 cm nagyságú fehér lapból áll, melyeknek hátlapja üresen van hagyva, csak egyik oldalukra van a költő jellegzetes gyöngybetűs írásával halvány kék tintával egy-egy (illetve az egyik lapon két), összesen hét vers írva. Mindegyik vers el van látva névaláírással.

¹ I. „*József Attila összes versei és műfordításai*” (Cserépfalvi kiadása, 1940.) 12. l. — Ugyanilyen értelemben ír József Jolán életrajz-könyvének („*József Attila élete*”, Cserépfalvi, 1940.) 249. lapján. Ugyanitt még néhány adatot találunk József Attila és Lábán Antal kapcsolatára vonatkozóan. A 255. lapon a költő egyik szó szerint idézett bécsi levelében olvassuk: „... Collegium Hungaricum igazgatója is munkát akar adni, még pedig egy magyar irodalomtörténeti lexikon szerkesztésénél...” — Annak nincsen nyoma, hogy ez a vállalkozás megvalósult volna, de az eddigi adatokból annyi mindenesetre kiténik, hogy Lábán igazgató a hozzá forduló József Attila nyomorán segíteni iparkodott, még pedig filozopherhez illő szellemi munkák juttatásával, s ezt a költő halásan nyugtázza is egy későbbi, 1926. őszi immár Párizsból írt levelében, amelyben a bécsi Collegium Hungaricumra emlékeztetően elismerően ír azokról a „külön is becsületes és derék emberek”-ről, akik őt ott támogatásukban részesítették. (l. m. 273. l.)

Közülük három régóta ismert, a későbbi gyűjteményes József-kötetekben megjelent vers, másik hármat a legújabb akadémiai kritikai kiadás közöl, *egy viszont teljesen ismeretlen*. A kézirat lapjai nincsenek megszámozva.

Az ismeretlen kéziratos verset szó szerint közöljük. A hat ismert versnél elégséges csak az esetleges szöveg-eltérésekre rámutatnunk, a rendelkezésünkre álló eddigi legteljesebb kritikai kiadás szövegközlését véve összehasonlítási alapul: „*József Attila összes művei*” I–II. Akadémiai második javított és bővített kiadás, *Waldapfel József és Szabolcsi Miklós gondozásában, 1955.* (A továbbiakban így rövidítjük: AK.) E kritikai kiadás bőséges jegyzet-apparátusában közölt eddig ismeretes variánsokkal is egybevetjük a mi kéziratunkat, s lábjegyzetekben jelezük az egyezéseket. Itt megtartjuk az AK rövidítéseit, tehát: k és g = irodalmi múzeumi kéz-, illetve gépirat, — NA = „Nincsen apám, se anyám” c. verskötet, E = Előörs, Nsz = Népszava, SzT = Színház és Társaság, MFÚ = Makói Friss Újság.

Ezek után lássuk egyenként a verseket. Ismert versek a következők:

1. *Fiatalasszonyok éneke*
(a kézirat 1., az AK I/281. lapján)

Akadémiai kiadás	Kézirat
A címben: <i>Fiatal asszonyok</i>	<i>Fiatalasszonyok</i> (egybe írva) ²
1. sor: <i>görbe</i>	<i>görbe</i> (nyilvánvaló tollhiba)
2. sor: <i>szép egyenes, fehér hátunk</i>	<i>szép egyenes fejr hátunk</i> ³
3. sor: <i>szemünk,</i>	<i>szemünk</i> (vessző nélkül) ⁴
4. sor: <i>lángot rakunk, sütünk, főzünk</i>	<i>tüzet rakunk, sütünk főzünk</i>
5. sor: <i>kényesedik,</i>	<i>kényesedik</i> (vessző nélkül) ⁵
7. sor: <i>Kelleti magát a szél is, nyílnivaló, gyöngye mellünk</i>	<i>Kelleti a szél is magát, nyílnivaló gyöngye mellünk</i> ⁶
10. sor: <i>törülgetünk,</i>	<i>törülgetünk</i> (vessző hincs)
11. sor: <i>ügy ringatjuk, mint a kakas a taréj- ját</i>	<i>ügy ringatjuk, mint kakas a taréjját</i> ⁷
12. sor: <i>csak: hullámozása</i>	<i>hullámozása, annak mása, amikor</i> ⁸
13. sor: <i>mint harmatos, magas fűben tíz-hűsz kövér, víg gyerek</i>	<i>szép, harmatos magas fűben tíz-hűsz kövér víg gyerek</i> ⁹
14. sor: <i>ha rakáson</i>	<i>egy rakáson</i>
15. sor: <i>Hogy az urunk . . . mosdóvízzel</i>	<i>Ha az urunk . . . mosdóvízzel</i>
16. sor: <i>csicsitjuk</i>	<i>csicsiljuk</i>
17. sor: <i>egész éjjel ötlegetjük</i>	<i>Puha ágyunk dombra vetjük</i>

² Az AK közlésének alapjául szolgáló Medvetánc szövegének kivételével valamennyi eddig ismert változatban is így.

³ Így van a k. g. NA, E (1930. I. 4.) jelzésű variánsokban is.

⁴ A k változatban is így.

⁵ A k változatban is így.

⁶ Ugyanílyen a k variáns szórendje is.

⁷ „... mint kakas a taréjját” k, g, Nsz (1926. VIII. 29.), NA, E.

⁸ A k változatban is így.

⁹ A k változatban is így (A variánsokat l.: AK I/443. l.).

2. *Fiatal rák*

(a kézirat 2., az AK I/255. lapján)

Címben: <i>A rák</i>	<i>Fiatal rák</i>
1. sor: <i>Nagy, ezüst halak árnyéka suhan</i>	<i>Nagy, ezüst halak suhannak</i>
2. sor: <i>barnuló színed,</i>	<i>feketeséged,¹⁰</i>
4. sor: <i>a medúzák átlátszó világosságát</i> (vessző nincs)	<i>a meduzák átlátszó világosságát,¹¹</i>
5. sor: <i>s erős ollómmal</i>	<i>Erős ollómmal¹²</i>
6. sor: <i>amerre legszebben csillog,</i>	<i>Amerre a legszebben csillog,</i>
9. sor: <i>kis beteg csillagot . . . a sugaraknak</i>	<i>Kis, beteg csillagot . . . a sugaraknak —</i>
10. sor: <i>ügyelj,</i>	<i>ügyelj (vessző nélkül)</i>
13. sor: <i>érted —</i>	<i>érted,¹³</i>
14. sor: <i>hátamon :</i>	<i>hátamon —</i>
18. sor: <i>hővér falatokat</i>	<i>Szép, kövér falatokat¹⁴</i>

3. *Csak a tenger jött el*

(a kézirat 3., az AK I/261. lapján)

Cím: <i>a fenti</i>	Nincsen címe
3. sor: <i>elfoszlott</i>	<i>elfoszlik</i>
5. sor: <i>Nyugodt mély . . . már, az enyém</i>	<i>Nyugodt, mély . . . már az enyém¹⁵</i>
7. sor: <i>legmagasabb</i>	<i>legmagasabb¹⁶</i>
11. sor: <i>az útjuk végén . . .</i>	<i>az útjuk végén.¹⁷</i>
13. sor: <i>De én nem vagyok fáradt, kedvesem -- De én nem vagyok fáradt.¹⁸</i>	

Az AK jegyzete szerint (I/438. 1.) a Gáspár Endre hagyatékában fennmaradt kézíraton „Bécs, 1926. márc.” keltezés olvasható, s ez némi támaszpontul szolgál kéziratunk keletkezésének idejét illetően.

E verssel kapcsolatban még egyéb érdekességet is meg kell jegyeznünk, ami — úgy látszik — eddig elkerülte a figyelmet. (Csak az „Összes művek” akadémiai első kiadásában van rövid utalás rá, ez azonban a második kiadásban már elmaradt.) A kéziratnak ezek a sorai:

„Szívünkben szép, zöld tüzek égnak,
Hogy az elfáradt bogarak mind hazatalálnak, ha esteledik
S az Úr
Nyitott tenyérrel, térdig csobogó nyugalomban
Ott áll az útjuk végén . . .”

¹⁰ Így van: k, SzT (1926. V. 3.).¹¹ Vesszővel: k, SzT.¹² Ugyanígy: k.¹³ Ugyanígy: SzT.¹⁴ Ugyanígy: SzT. (A változatokat l. AK I,436–37. 1.).¹⁵ „nyugodt, mély” (vesszővel, de kisbetűsen a Gáspár Endre-féle kézíraton is).¹⁶, ¹⁷, ¹⁸: Egyezés a Gáspár Endre-féle variánszal (AK I,438. 1.).

megfelelő változtatással (második személyben Istent aposztrofálva: „S te nyitott tenyérrel . . . ott állsz stb.”) bele van illesztve József Attila „Isten” című versébe. Ez utóbbi verset a korábbi Cserépfalvi-kiadású gyűjteményes kötetek „Szeged, 1924” keltezésének jelezték. József Jolán másképpen tudja (könyvének 260—261. lapján), s az AK jegyzet-rovata is hozzá igazodik (I/445. l.). E szerint Attila Páris felé utaztában útközben, ugyancsak Bécsben, 1926 őszén írta, s repülőpostával küldte haza. S a versben éppen azokat a sorokat húzta alá, amelyek fentebb idéztünk, amelyeket tehát a „Csak a tenger jött el” című versből dolgozott bele ebbe az újabb versbe; írván: „Lucie, ime új verseimből. Az aláhúzott négy sort különös figyelemmel olvasd. Nem hiszem, hogy valaha ember ilyen szépen és ennyire ki tudta volna mondani az Istent. Itt, ebben a versben megfogtam s fölemeltem az egész mindenséget.” — Tehát kéziratos versünket bizvást úgy tekinthetjük, mint egy József Attila-i „nagy versnek”, legalább is általa nagyra értékelt versnek első vázlatát, mintegy újjgyakorlatát.

4. A szeretők hallgatva megálltak...

(a kézirat 4. az AK I/262. lapján)

A k a d é m i a i k i a d á s

K é z i r a t

A könyvben a fenti címmel	Kéziratban nincs címe
1. sor: <i>megálltak,</i>	<i>álltak,</i>
2. sor: <i>szívüket</i>	<i>szívüket</i>
3. sor: <i>és megbeszélvén</i>	<i>S megbeszélvén</i>
6. sor: <i>kínálhatsz egy piros almát</i>	<i>Kínálhatsz nevetve egy almát</i>
7. sor: <i>nagyot szaladhatsz, —</i>	<i>Nagyot szaladhatsz —</i>
9. sor: <i>hűvös-szemű arc</i>	<i>Hűvös szemmel egy arc</i>

Az AK jegyzete¹⁹ szerint (I/438. l.) a vers keltezése a múzeumi kéziraton: „Bécs 1926. március 29. Gáspáréknál”. Ebből következik, hogy a tárgyalt kéziratok csak ezen időpont után kerülhettek Lábán igazgatóhoz.

5. Hajnalban kel föl, mint a pékek

(a kézirat 5., az AK I/236. lapján)

3. sor: <i>pilótatélemre</i>	<i>pilóta-létemre</i> ¹⁹
4. sor: <i>Maga mossa a ruhát, a hab álmódóva</i>	<i>Ruhát mos, a hab is álmódóva</i> ²⁰
6. sor: <i>kacagása, mint az alma</i>	<i>Kacagása mint az alma</i>
8. sor: <i>jólsütő</i>	<i>jólsütött</i>
9. sor: <i>hosszú lapáttal stb. új sort kezd</i>	<i>s hosszú lapáttal stb. csatlakozik a megelőző sorhoz</i>
14. sor: <i>és megházasodom, mint</i>	<i>és megházasodok, niint (tollhiba)</i> ²¹

¹⁹ Az SzT-ben is így (1925. VII. 20.).

²⁰ „a hab is álmódóva reszket” változat: SzT, Nsz (1926. VIII. 27.), g.

²¹ „megházasodok” k, g, SzT, Nsz. (AK I/432. l.).

6. P i r o s s z e m ű

(a kézirat 6., az AK I/245. lapján)

1. sor: az AK szövegének első sora a kéziratban két sort alkot:

Sok szárnyad alatt melengeted
együgyű, szebbik szívemet,

Sok szárnyad alatt melengeted
Együgyű, szebbik szívemet.

3. sor: Ők is visszagondolnak . . .

Ők is
Visszagondolnak²²

4. sor: *Pirosszemű madaram,*

vessző nélkül

7. sor: *Repülj csak,*

Repülj csak.

8. sor: *Én várlak* (pont nélkül)

*Én várlak.*²³

12. sor: *itt hagy*

íthagy

13. sor: *Oly magas házak közt étek,*

Oly magas házak közt étek.

15. sor: *néhány*

Nehány

16. sor: . . . *házak,*

. . . *házak —*

19. sor: *nézelődők*

Nézelődöm

20. sor: *madaram,*

madaram (vessző nélkül)

A vers az AK jegyzete szerint (I/434. 1.) az első megjelenési helyén, a Makói Friss Újság 1925. december 25-iki számában „*Wien, 1925.*” jelzéssel van ellátva.

A fentiekben ismertetett hat variánsnál tehát, mint látjuk, az eltérések nem túlságosan lényegesek az AK szövegeihez képest, s részben megegyeznek az AK jegyzet-anyagának egyes variánsaival. Legszembetűnőbb különbség az, hogy a sorkezdetek következetesen nagybetűsek; talán a konzervatívabb ízlés felé tett udvarias gesztus folyamányaként. Még egy — lényegtelen — következetes eltérés az AK-tól a „magas” szónak népnyelvi „*magos*” formában való használata.

Krónológiailag a Lábán-féle kézirat csak egy ponton jelent igazítást a kritikai kiadáshoz képest: a „*Fiatalasszonyok éneke*” ezek szerint biztosan nem 1926. augusztusi, hanem legkésőbb március—áprilisi keletkezésű.

*

Az eddig ismeretlen József-vers a Lábán-féle kézirat-kötég negyedik lapján található, „*A szeretők hallgatva álltak*” kezdetű vers felett, attól + jellel elválasztva. Címe nincs.

*Pucér csapat dobog a dombon,
Keresztülgázol kertemen.
Belénevetnek kutamba,
Hogy kékje nyugtalan legyen.
Szépek, erősek, egymás húsát
Jóltépett lombokkal verdesik —
Ugrádozotok csak magosra
S a friss széllel
Gyertek el újra kertemig.*

²² A MFU versszövegében is két sorban

²³ Ugyanígy „Budapest” 1946. október, MFU (AK I/434. 1.).

S ezzel teljesítettük is tulajdonképpeni feladatunkat: a Lábán-féle vers-kéziratok filológiai ismertetését. Irodalomtörténeti probléma nem merül fel. A variánsok keletkezésének helyét és idejét — Bécs, 1925/26 — már az AK szerkesztői hiteltérdemlően lerögzítették (e tekintetben kisebb korrekcióra csak a „Fiatalasszonyok éneké”-nél volt szükség), s az utóbbi „*Pucér csapat*” kezdetű eddig ismeretlen vers is — mind tartalmi, mind stílári és formai szempontból — kétséget kizáróan József Attila Bécsben kibontakozó „szabad vers”-korszaka termékeinek sorozatába tartozik.²⁴

De talán nem tévedünk, s nem lehet a véletlen felfedezés jelentősége eltúlzásának minősíteni, ha éppen ennek a kis versnek verselési technikáját illetően fordulópont-jelleget tulajdonítunk a költő további fejlődése szempontjából. Mert ha a Lábán-féle kéziratot — nem egészen alaptalanul — a józsefattilai bécsi korszak jellegzetes antológiájának tekintjük, mindenestre feltűnik, hogy a „*Pucér csapat*” és az utána következő „*Szeretők hallgatva*” kezdetű versek visszakanyarodást — és ugyanakkor előremutatást — jelentenek a rímes versek felé. Mert míg a többi e-korszakbeli József-vers teljesen kötetlenül „szabad”, e két utóbbiban visszatérően (és ugyanakkor előrejelzően) a szabad ritmus mellett feltűnik — bár diszkrétén, nem túlságosan kiexponáltan: — *a rím!*

Mindezek után nem marad más hátra, mint hogy e helyütt is megköszönjem *özv. dr. Lábán Antalnénak*, hogy rendelkezésemre bocsátotta a fentiekben ismertetett kéziratokat, s ezáltal lehetővé tette, hogy hat ismeretlen variánssal s *egy teljesen ismeretlen gyöngyszemmel* gazdagítsam József Attila oeuvrjét az elkövetkező — minden bizonnyal minél nagyobb példányszámban megjelenő — gyűjteményes kiadások számára.

²⁴ József Jolán megállapítása (i. m. 252. l.), hogy „Attila Bécsben kezdte írni ‚szabadverseit’,” — csak a fenti stílári korrekcióval fogadható el, mert hiszen már a bécsi korszakot megelőző verskötetekben is felbukkannak tipikus szabadversek.

Fiatalszövegének

Lehes, kumand, góbe allunk,
 Fomdo, fejünk, füze, kumand, de, e, g, m, s
 fej, kumand
 meg a szemünk meg a szem.

Tancos, hajlos kücc, vancs, kúttas, kúttas
 I kő, az a kumand kúttas, a kúttasnak
 kumandok
 Dnyessak kumandok.

Kellei a. nit i magat, nyilvintó góze
 mellünk kumandok,
 kumandok kumandok, kumandok kumandok
 kumandok,
 kumandok.

Takavitunk, kúttasunk a kumandok
 kumandok kumandok,
 kumandok, az kumandok, kumandok kumandok a
 kumandok.

Kis, dekkunk kumandok, kumandok, kumandok
 kumandok, kumandok kumandok, kumandok
 kumandok, kumandok kumandok kumandok kumandok kumandok
 kumandok
 kumandok, kumandok kumandok kumandok kumandok.

De az kumandok kumandok kumandok kumandok kumandok
 kumandok, kumandok kumandok,
 kumandok kumandok, kumandok kumandok, kumandok
 kumandok kumandok.

Pata kumandok kumandok kumandok
 kumandok kumandok kumandok kumandok kumandok.

Kumandok

Fialak név

Itt, ezüst talak emannak a kivilletk jótoll,
Elhordás nekem pászcsigát, sárga püvnyen
Léleg Lova

Kezinteli a fáradt szigetek s azok cse-
desen elhúznak.

És még ~~szó~~ig figyeltem a meduzák átlátszó
villásvirágát,

Érős ottmarad utat vágot a morskák sőt,
csengő kavicok nyitnak jót a
Linda vízben -

Mert a leghebben szillog,

hova gyere.

Isk akart dolgaimban néha

Kis, heleg szillogat nyitok jót és a su-
garaknak -

És gondolt ráam le is és üggyel

Kedvesben, hol a kőg ló már nyitok vár-
nyakkal virágának.

Páncsilon erős aramok, sarkában keményedik,

Pirisszágát legyátam le szed,

Két virágállat pinyes kalamor -

A legfélésebb kavicoknál nélnak...

- Kullamok, sarkajátok g meam a sarkok!

A virágállat ló, lélegző sarka sőt

Leleg, kővel falalokkal kade adogának ma-
gára

A név.

László

Mellett kedves polcsó hát a kedves ember
A költészetet ismét adtad.

A jého elfordult, hogy jélebegless
Is ez már kúlsókat keresztelen -
Küzdés, mely szíve szelcsémet szél már az
szegen

I magányos, az a fenyővel hullong a jéhuve lóka.

I a legmagasabb finet is kinnél már a
donda.

Szivűben nép, völd szíve szíve
Hogy az elfordult bogarra mind káros-
látana, ha szelcsémet

I az is

Küzdés szívevel, szelcsémet szelcsémet szelcsémet
szél már az szíve szíve.

Is ez nem nagyra farsad.

Is az a szelcsémet jého el a küzdésig.

Fényes

És az ország közepén a város,
Középszelemben a város,
Belvárosban a város,
Középszelemben a város.

És az ország közepén a város,
Középszelemben a város -
Középszelemben a város
És az ország közepén a város,
Középszelemben a város.

És az ország közepén a város

#

És az ország közepén a város,
Középszelemben a város
És az ország közepén a város,
Középszelemben a város.

És az ország közepén a város,
Középszelemben a város
Középszelemben a város -
És az ország közepén a város,
Középszelemben a város.

És az ország közepén a város